

Gert Oostindie, coryfee van de koloniale geschiedenis

Op 17 februari verschijnt het langverwachte rapport over de dekolonisatieoorlog in Indonesië. Een kroon op het werk van Gert Oostindie, een gangmaker van de studie.

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Hij is formeel nog een week in functie als directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) te Leiden, maar ziet tot zijn verbazing dat op de deur van zijn werkkamer al het naambordje prijkt van zijn opvolger. Gert Oostindie (1955) neemt er een foto van. “Ga ik over moppen,” grijnst hij.

Op 17 december nam hij afscheid van het instituut, maar over een maand heeft hij uiteraard weer een prominente positie wanneer hij en zijn collega's het grote, van regeringswege financieel gesteunde wetenschappelijk onderzoek naar de dekolonisatieoorlog van Indonesië presenteren, waarvan hij de gangmaker was. “Nou ja, een van de gangmakers,” zegt hij. “Dat ik een aanzet gaf, ontken ik niet. Van 2012 tot 2016 voerde ik er in Den Haag mede de lobby voor.”

Feitelijk, zegt hij, was het zijn collega Henk Schulte Nordholt die de eerste aanzet gaf. “Toen Nederland in 2011 verantwoordelijk werd gesteld voor de massa-executies in Rawagede in 1947 en dat steeds weer aandacht van de media ocriep, zei Henk: moeten we daar niet iets mee?” Schulte Nordholt had het echter druk met andere dingen en Oostindie bood aan zelf een stuk op te stellen om voor nader onderzoek te pleiten. “Ik ben heel erg van *unfinished business*. Wat Indonesië betreft zaten we nog met het regeringsstandpunt uit 1969, de Excessennota, met als conclusie: er zijn daar dingen gruwelijk fout gegaan, maar voor de rest hebben we het netjes gedaan. Er kwamen steeds meer aanwijzingen dat dit niet zo was.”

Hij legde het voor aan zijn collega's van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Niod) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) – ‘want in je eentje speel je zoets niet klaar’. “In juni 2012 hadden wij een etentje bij een vriend. Stomtoevallig kwam ik naast Lidy Nicolassen te zitten, redacteur van de *Volkskrant*, die ik vertelde waar we mee bezig waren. Waarop zij zei: geef mij dat stuk, dan maak ik er groot nieuws van. Dus ik meldde mijn twee collega's: de *Volkskrant* wil het groot publiceren. En de krant heeft toen gigantisch uitgepakt, werkelijk ongelooflijk. Om half zeven werd ik al uit bed gebeld door Radio 1, en

ik wist nog niet eens wat er in de krant stond. Zo is het begonnen.”

Via een zijdeur werd Oostindie de coryfee van de koloniale geschiedenis in Nederland. Hij studeerde aanvankelijk andragologie (“Je weet wel: met een diploma op zak de wereld verbeteren”), besloot dat dit ‘intellectueel te weinig uitdagend’ was en begon er geschiedenis bij te doen. Reizen naar Zuid-Europa, de Latijns-Amerikaanse literatuur en de militaire coups in Chili en Argentinië brachten hem op het spoor van de Latijns-Amerikaanse koloniale geschiedenis, te beginnen met de eerste Cubaanse spoorweg uit 1837, waarover hij in 1982 een prijswinnende scriptie schreef.

“Het was daar fascinerend, maar ook echt verschrikkelijk, een combinatie van Oost-Europa en het Caribisch gebied, dus je kunt je voorstellen hoe efficiënt alles werkte, namelijk niet. Ik was linksig en bewonderde, overigens net als rechtse Zuid-Amerikaanse regimes, hoe Castro het had aangedurfd zijn land te bevrijden van Amerikaanse overheersing. Maar die totale controle: hoe mensen werden tegengehouden om zelf wat dan ook te doen!”

Hij kreeg een aanstelling op het KITLV met als eerste opdracht het project ‘In het land van de overheerser’ ter hand te nemen: over de ervaringen van Surinamers en Antillianen in Nederland voor 1955. “Dat was een ideale leerschool: ik wist er niets van en heb daardoor

Met slaafgemaakte ben ik niet gelukkig, ik probeer het te vermijden

flink bijgeleerd. Al die oudere mannen – zelden een vrouw – die een jong broekje heel graag over hun leven wilden vertellen!” Hij interviewde onder anderen zijn latere schoonvader Frank Koulen, als militair uit Suriname in Terneuzen beland, waar hij het fameuze jazz-café Porgy and Bess zou stichten en die aan Gert vroeg of hij wel wist dat Afrika voor de slavernij machtige rijken had gekend.”

Oostindie studeerde cum laude af en promoveerde eveneens cum laude: op de geschiedenis van de Surinaamse plantages Roosenburg en Mon

Gert Oostindie

Bijou. “Verwijten van culturele toe-eigening – dat alleen zwarte nazaten deze geschiedenis kunnen schrijven – dateren van twintig jaar later. Toen, rond 1990, waardeerden Surinamers het nog alleen maar als je je daarmee bezighield. De aandacht voor slavernij is inmiddels enorm toegenomen en de gekke paradox is dat juist nu veel meer geklaagd wordt over gebrek aan aandacht. Het debat over slavernij is verder gebracht, maar ook improductief gepolariseerd en het wiel wordt daarbij steeds opnieuw uitgevonden. En veel van wat allang is uitgezocht – door mij, ja, maar ook door vele anderen – al dan niet bewust genegeerd.”

“Ik vind niet dat onderzoek naar wat dan ook voorbehouden moet zijn aan mannen of vrouwen, aan zwart of wit, etniciteit, klasse, gender, nationaliteit, noem maar op,” zegt hij. “Maar ik ben mij erin de loop van de decennia wel steeds meer van bewust geworden dat je toon er echt toe doet. Dat zaken die ik betrekkelijk nuchter denk te benaderen bij anderen veel, soms heftige emoties oproepen, heb ik geleerd heel serieus te nemen.”

In zijn afscheidscollage sprak hij over ‘slaafgemaakten’ en haalde

aan hoe hij vroeger over ‘slaven’ sprak. “Ik ben daar heel erg ambivalent over. Ik ben het volledig eens met de Surinaamse schrijfster Cynthia McLeod dat het woord ‘slaaf’ eigenlijk alles al zegt: onvrijheid waarvoor niemand uit eigen beweging kiest. De meesten waren bovendien niet tot slaaf gemaakt, maar als slaaf geboren. Maar als je nu de woorden ‘slaaf’ en ‘blanke’ gebruikt, hebben die een andere betekenis dan twintig jaar geleden. ‘Blank’ gebruik ik allang niet meer, eerst onwennig, nu weet ik niet beter. Met slaafgemaakte ben ik niet gelukkig, ik probeer het zoveel mogelijk te vermijden, maar slaaf zeg ik niet meer.”

In het debat over koloniale momenten nam Oostindie een standpunt in dat veel activisten niet beviel. “Ik bestrijd het idee dat heel Nederland vol koloniale monumenten staat en bovendien denk ik dat de meeste Nederlanders de verwijzingen naar het koloniale verleden niet eens vatten. Neem de Coentunnel. Als jongen kwam ik er vaak door, maar ik wist echt niet waar wie die vernoemd is. Maar belangrijker: als je het wel weet, wat doe je dan met een standbeeld, een

straatnaam? Het idee van ‘breek het af’ vind ik kortzichtig. Nog afgezien van het feit dat de laatste decennia vooral gedenktekens zijn opgericht als eerbetoon en ter herinnering aan antiekoloniaal verzet. Je kunt eindeloos ageren tegen de namen in Indische- en Transvaalbuurten, maar je kunt er beter, zoals nu op IJburg, andere helden tegenover zetten. En over dertig jaar kan het weer anders zijn.”

Na enig nadenken: “Maar het is moeilijk. De historische connectie tussen Zwarte Piet en slavernij is niet evident en toch is evident dat Zwarte Piet vandaag niet meer kan – om redenen van hedendaags racisme. Als historicus moet je daar onderscheid in maken.”

“Als ik nog eens zo’n boek als *Postkoloniaal Nederland* zou schrijven, zou ik meer nadenken over wat allendaags racisme doet met de wijze waarop mensen naar hun geschiedenis kijken,” zegt hij. “In Nederland is het niet zo heftig als in Amerika, maar in de backlash tegen de anti-Zwarte-Piet-beweging komt toch een chauvinistische, soms ronduit racistische stemming naar boven waarvan je schrikt: goh, dat hoort blijkbaar ook bij ons land.”

“De gelijkstelling van slavernij aan een Black Holocaust kun je heel sec analyseren: de Holocaust was genocide, intentioneel doodmaken van mensen, achter slavernij zat primair de intentie van geld verdienen over de ruggen van Afrikanen. Dat is inderdaad iets heel anders, maar de vraag hoe winstgevend slavenhandel feitelijk was, is voor mij toch secundair aan de vraag: hoe was die ontmenselijking van Afrikanen door als verlicht beschouwde Europeanen mogelijk, wat heeft die betekend in de geschiedenis van de mensheid, tegen welke enorme menselijke kosten?”

“Alles kwam bij elkaar: het was precies wat je nodig had om de kanteling voor elkaar te krijgen,” zegt Oostindie over het jaar 2016 waarin het kabinet-Rutte II besloot het grote wetenschappelijke onderzoek naar de dekolonisatie van Indonesië te faciliteren.

“Het boek van Rémy Limpach, *De brandende kampongs van generaal Spoor*, gaf daarbij de doorslag met het feit dat de PvdA in de regering zat, met Frans Timmermans, die er als Kamerlid erg voor was en als minister niet meer zo, maar die

werd opgevolgd door Bert Koenders, die er wel wat mee wilde. Want de PvdA is natuurlijk bij uitstek de partij die met deze geschiedenis het meest in haar maag heeft gezeten. De VVD wilde liever niet, maar zag wel in dat het onvermijdelijk was.” Of vond de VVD dit een elegante manier om een heikele kwestie jarenlang te parkeren? “Dat zul je nooit weten.”

En jaar eerder was zijn eigen *Soldaat in Indonesië* verschenen. “Ik was helemaal niet van plan hier zelf een rol in te spelen, maar ik deed in 2012 de woordvoering namens de drie instituten en was voortdurend in de media om uit te leggen hoe belangrijk dit onderzoek was. Toen duidelijk werd dat er voorlopig van de overheid geen geld voor zou komen, dacht ik: dan ben je als directeur toch geen knip voor de neus waard als je er zelf niks aan doet? Ik werd door allerlei veteranen benaderd met zulke tegenstrijdige boodschappen, dat ik benieuwd werd naar al die verhalen en egodocumenten: wat zeggen die over oorlogsmisdaden? Mijn boek kreeg veel publiciteit, maar Limpach was toen aan een Zwitserse universiteit al vijf jaar met het onderzoek bezig. En van groot belang is geweest dat hij met zijn onderzoek werd omarmd door het NIMH, dat de Nederlandse handelseditie mogelijk maakte.”

Hij benadrukt de rol die dit instituut, ressorterend onder het ministerie van Defensie, heeft gespeeld in een kritische benadering van de koloniale militaire geschiedenis. Limpachs boek is dan ook het enige waarop het kabinet zich

Nu wil iedereen graag dekoloniaal zijn, maar dat gaat mij te ver

bij zijn besluit beroept.

“Er waren meteen mensen die zeiden: die drie instituten willen dat onderzoek alleen omdat ze anders geld tekortkomen, maar uiteindelijk hebben we er allemaal geld op toegelegd.” Er waren ook critici als deze *Argus*-redacteur die het raar vonden dat ze extra geld vroegen voor wat in wezen al decennia hun kerntaak was: onderzoek van een koloniale oorlog. Wat hadden ze al die tijd dan wel gedaan? De bouwwijze van het Minangkabause longhouse onderzoek?

“Ja,” beaamt Oostindie. “We hadden dit allemaal veel eerder kunnen doen. Overigens, dit ter-

zijde, is interessant dat men er in Indonesië totaal geen behoefte aan had dat we dit onderzoek gingen doen. En bovendien zeg ik tegen critici: onderschat niet hoe hier vroeger ook door Nederlandse wetenschappers al heel kritisch is gekeken naar deze koloniale geschiedenis. Nu wil iedereen dolgraag dekoloniaal zijn, maar dat gaat mij te ver. Er heerste toen al een diversiteit van meningen die je hoog mag achten. Wat niet wegneemt dat het Nederlandse historische gilde wel heel erg lang heeft gewacht om het onderzoek naar de dekolonisatieoorlog aan te vatten. Het waren aanvankelijk vooral antropologen en taalkundigen die zich met Indonesië bezighielden.”

Met ere noemt hij de literatuurwetenschapper A. Teeuw, lang als bestuursvoorzitter ‘de grote man’ van het KITLV, die al in de jaren veertig stelling nam tegen het Nederlandse militaire optreden in Indonesië en later oppositionele Indonesische schrijvers als Pramodya Ananta Toer via het instituut clandestien steunde, waarbij het uiteraard dienstig was je in politiek historisch opzicht gedeisd te houden. “Die mensen hadden één prioriteit: ze waren tegen die dekolonisatieoorlog geweest en maakten daarna welbewust de keuze verder te willen met Indonesië.”

Niettemin verwijten activisten als de Indonesiër Jeffrey Pondaag, de drijvende kracht achter de Rawagede-zaak, het KITLV en de andere instituten hun ‘koloniaal perspectief’. “Ik kende hem nog niet,” zegt Oostindie, “maar bij de presentatie van *Soldaat in Indonesië* stond hij plotseling op en riep: ‘Nu doet u het weer! Eerst de slavernij goedgepraat en nu de oorlog in Indonesië!’ Ik dacht: waar heeft die man het over? Veertig jaar terug had ik niet kunnen voorspellen dat dit debat zo gepolariseerd zou raken, maar ik ben die emoties wel meer gaan respecteren, ook van Pondaag. Alleen ben ik er niet meer van ondersteboven, omdat ik zekerder ben van mijn zaak.”

Oorspronkelijk was Oostindie aangewezen als de auteur van een ‘synthese’ van de onderzoeksresultaten, maar tegen die prominente rol rees intern bezwaar, en wat op 17 februari gepresenteerd wordt is dus het resultaat van collectieve arbeid. “Ik heb daardoor opeens ervaren hoeveel vrijheid ik al die jaren heb gehad,” zegt hij, “en in je eentje kun je natuurlijk ook gemakkelijker schrijven. Maar voor een project als dit is die gezamenlijke verantwoordelijkheid echt beter.”

FOTO FREEK VAN DEN BERGH/ANP